

Г. І. НАВОЛЬСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ В ЄЗУЇТСЬКИХ КОЛЕГІЯХ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ XVII–XVIII СТОЛІТТЯ

На основі аналізу основного освітнього документа «Ratio studiorum» з'ясовано зміст навчального предмета «Латинська мова» та визначено методи навчання, які використовували у школах ордену єзуїтів для досконалого оволодіння класичними мовами. Встановлено, які підручники й авторські твори використовувались у навчальному процесі. Визначено особливості навчання латинської мови в єзуїтських колегіях в Україні у XVII–XVIII ст. і з'ясовано можливості творчого використання педагогічних ідей ордену у сучасному освітньому процесі.

Ключові слова: латинська мова, методи навчання, навчальний процес, орден єзуїтів, «Ratio studiorum», єзуїтські школи.

Г. И. НАВОЛЬСКАЯ

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ЛАТИНСКОМУ ЯЗЫКУ В ИЕЗУИТСКИХ КОЛЛЕГИЯХ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ XVII–XVIII ВЕКА

На основе анализа основного образовательного документа «Ratio studiorum» исследовано содержание учебного предмета «Латинский язык» и определены методы обучения, которые использовали в школах ордена иезуитов для совершенного овладения классическими языками. Установлено, какие учебники и авторские произведения использовались в учебном процессе. Установлены особенности обучения латинскому языку в иезуитских коллегиях в Украине XVII–XVIII вв. и определены возможности творческого использования педагогических идей ордена в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: латинский язык, методы обучения, учебный процесс, орден иезуитов, «Ratio studiorum», иезуитские школы.

H. I. NAVOLSKA

THE PECULIARITIES OF LEARNING LATIN IN THE JESUIT COLLEGIA IN THE UKRAINIAN LANDS OF THE XVII–XVIII CENTURIES

Based on the analysis of basic educational document «Ratio Studiorum», the article ascertains the content of such a subject as the Latin language and determines the teaching methods that were used in the schools of Order of Jesuits for mastering classical languages. Analysis of the sources made it possible to establish the textbooks used in the learning process and the list of authors recommended for study. Having generalized the materials of the article, the author distinguishes the features of learning Latin in the Jesuit collegia and establishes the possibilities of using the Order's creative teaching ideas in modern educational process.

Keywords: the Latin language, teaching methods, learning process, the Order of Jesuits, «Ratio Studiorum», Jesuit schools.

Вивчення та викладання іноземної мови є пріоритетним завданням сучасної освіти України. Добре володіння мовою не лише полегшує спілкування, а й веде до глибшого взаєморозуміння та взаємопроникнення культур.

Латинська мова у період XVII–XVIII ст. була мовою науки, культури, освіти, тож її вивчення мало надзвичайну вагу. Особливих успіхів досягли у цьому єзуїтські навчальні заклади.

Діяльність ордену єзуїтів, у тому числі освітня, привертала увагу багатьох дослідників: С. Беднарського, Л. Пехніка, Б. Натонського, Г. Кодіни. Сучасні наукові розвідки українських вчених зосереджені в історичній площині (Н. Яковенко, Т. Шевченко, С. Серяков, А. Папазова).

Мета статті – на підставі аналізу джерельної бази дослідити особливості навчання латинської мови в єзуїтських навчальних закладах та з'ясувати можливості творчого використання педагогічних ідей ордену в сучасній педагогічній теорії та практиці.

Завданням середньої школи єзуїти визначали навчання ораторського мистецтва, що ґрунтувалося на солідній базі латинської та грецької мов і класичних традицій. «Ratio studiorum et institutiones scholasticae Societatis Jesu» – документ, який регулював усю діяльність ордену, визначив досконалу риторику як здатність користуватися здобутими знаннями. Вона полягала передовсім в умінні вживати слова, опираючись на граматично-літературні норми [6, с. 156].

Навчання мало ступеневий характер. На українських землях існували школи різного рівня: граматичні класи (неповні школи), в яких поступово відкривали класи поетики і риторики (середній рівень), а де була можливість, то викладали філософію та теологію (вищий рівень).

Основним предметом єзуїтських колегіумів середнього рівня була латинська мова. Дослідники визначають три періоди у вивченні латини: перший – використання підручників не єзуїтських авторів (Еразма Роттердамського, В. Валла, Л. Вівеса); другий – написання єзуїтами власних оригінальних підручників (А. Фрузіуса, Я. Ледезми та ін.); третій – вибір Е. Альвареса як автора найдосконалішого підручника (перше видання 1570 р.) [14, с. 123–125].

Вивчення латинської мови передбачало ознайомлення у класі «інфіми» засад граматики, огляд листів Цицерона. Другий клас («граматики») опрацьовував твори Цицерона та вірші Овідія. У класі «синтаксис» відбувалося досконале опанування всієї граматики, текстів Цицерона: «Листи», фрагменти з трактатів «De Avaritia» («Про жадібність»), «De Senectute» («Про старість»); Овідія: «Liber Tristium» («Скорботні елегії»), «Fasti» («Фасти»), «De Ponto» («Про Понт»); Вергілія: «Еклоги» та легші тексти «Енеїди»; Теренція: вибране [13, с. 30]. У «поетиці» оволодіння мовою зосереджували на вивченні етимології слів, розмаїтті крилатих висловів [1, с. 184]. Кінцева мета цього класу – приготування до досконалої промови, яка була завданням класу «риторики». Важливим вважалося дотримання кількох елементів: знання латинської мови (не граматики, яка закладалася в попередніх класах, а багатства словникового запасу); здобуття ерудиції – з творів Цицерона «De senectute» («Про старість»), «De officiis» («Про обов'язки»), «De Amicitia» («Про дружбу»), праць істориків Цезаря, Салюстія, Лівія, Курція і творів поетів Вергілія, Горація [14, с. 126]; вивчення вступу до риторики (definitiones et divisiones) [13, с. 30]. У другому семестрі учні ознайолювалися з правилами риторики на основі підручника Ц. Соареса, а у класі «поезії» викладали також засади версифікації, ритміки [6, с. 185].

Завдання класу риторики було зазначено в «Ratio»: «Ступінь цієї школи нелегко визначити точними термінами; тут навчають досконалого красномовства, яке охоплює дві галузі: красномовство і поетику; ця школа дбає не лише про користь, а й про красу» [15, с. 398]. Навчання в цьому класі поділялося на три групи: навчання мовлення; навчання стилю; набуття знань, тобто ерудиції (praesertis dicendi, stilo, eruditione). Ерудицію належало черпати з історії та звичаїв різних народів, писемних пам'яток і кожної науки [14, с. 27]. Після вивчення творів Цицерона або опрацьовували вибране з Квінтіліана, або переходили до практики [13, с. 31]. У кожному класі виробляли вміння використовувати здобуті знання у щоденному житті [6, с. 156].

На українських землях істотні зміни в навчальних програмах, які стосувалися вивчення латинської мови, відбулися лише в другій половині XVIII ст.: з 1749 р. чітко окреслений «принцип одночасного та рівномірного навчання латинської та рідної мов» [10, с. 251]. Латинська література, риторика Цицерона, весь класичний світ з його міфологією та історією стали засобами становлення польської літературної мови, головними і найбагатшими джерелами ерудиції, стилістичних фігур [6, с. 241].

У проекті освітнього документа, виданому в 1586 р., розглядалися питання стосовно використання методів, які б допомогли учням у здобутті відомостей з латинської мови. Відтак рекомендовано: по-перше, розмовляти лише латиною серед учнів і вчителів; по-друге – часто повторювати пройдений матеріал. Документ «Ratio studiorum» 1599 р. також вимагав розмовляти латиною (крім тих класів, які її ще не вивчали) [14, с. 133]. Досвідчені єзуїт-педагоги опрацьовували методичні принципи, щоб дати молодим учителям докладні, зрозумілі вказівки і тим самим уніфікувати методи в усіх навчальних закладах ордену.

У навчальному процесі єзуїти застосовували такі методи: словесні (лекція, розповідь, бесіда, робота з підручником), практичні (вправи), наочні (ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження).

В освітніх закладах ордену переважав метод усного викладання, який передбачав постійний контакт педагога з учнями. Він базувався на принципах досконалості та ґрунтовності. Важливою умовою ефективності навчання було встановлення близьких стосунків у тандемі «учитель – учень». Завдання вчителя при вивченні латинської мови полягало не у вирішенні граматичних завдань, а у формуванні вмінь і навичок учнів. Він не давав готових відповідей на запитання, а спонукав школярів до роздумів [6, с. 182].

Єзуїти активно використовували дидактичні прийоми: тренування пам'яті, активізація почуттів та емоційних переживань, постановка запитань під час дискусій, керування взаєминами учнів у процесі навчання (посади декуріона, цензора тощо). Розвиток пам'яті – один із важливих прийомів навчання будь-якого предмета, що полягав у запам'ятовуванні лекцій. Перевірку проводив декуріон або старший декуріон [15, с. 395]. Документ «Ratio» ґрунтувався на засаді «стільки знаємо, скільки в пам'яті тримаємо», тому тренування пам'яті тривало по 15 хвилин щодня. «Ratio studiorum» 1599 р. відзначав їх дидактичну важливість: користь буде подвійною, оскільки учні краще запам'ятають те, що повторюють, і швидше закінчать курс навчання [14, с. 135]. Також з цією метою учні вивчали уривки творів напам'ять. Проте єзуїти не перевантажували своїх вихованців, тому тривалість навчання не перевищувала 5 годин в день [2, с. 143].

Педагогіка, на думку єзуїтів, мала включати аналіз, синтез, повторення та активне відображення (роздуми), об'єднувати теоретичні ідеї з їх практичним застосуванням. Важливою вважалася не кількість, а якість засвоєння знань («Non multa, sed multum») [16, с. 214].

Одним із найпоширеніших методів навчання була лекція. Читання лекційного матеріалу викладачі супроводжували поясненням, посилаючись на авторів, які трактували вивчуване поняття. Після викладу професор мав залишатися в аудиторії ще 15 хвилин, щоб дати змогу слухачам поставити запитання. Після лекції у групах по 10 учнів відбувалися півгодинні повторення викладеного матеріалу [9, с. 70–72]. Документ «Ratio» 1599 р. забороняв диктування. Форма лекцій мала бути такою: спочатку викладач читав усе загалом; потім коротко виголошував аргументи, пов'язані з попередніми відомостями; далі, якщо виклад проводився латинською мовою, невідомі місця пояснював за допомогою їх перекладу іншими, зрозумілими виразами; ті місця, які вважав за необхідне закріпити, диктував або перериваючи пояснення, або після всієї лекції [2, с. 143].

На українських землях у школах ордену не відмовилися від диктування. Популярність методу, мінуси якого добре бачили єзуїти, можна тлумачити браком підручників. Конспект ставав подекуди єдиним джерелом засвоєння відомостей. Проте записи, зроблені під час звичайного викладу, не могли замінити підручник. Єзуїти, які працювали в навчальних закладах на українських землях, припинили використовувати диктування лекції лише у другій половині XVIII ст., коли з'явилося більше підручників [12, с. 92]. Пізніше сформувався новий метод – диктування з поясненням і дискусією [17, с. 32].

Методи стимулювання і мотивації пізнавальної діяльності також використовували в освітній системі ордену єзуїтів. Цю роль виконували змагання, диспути, промови, декламації уривків із класиків та написання власних творів. Учителі організовували академії для аналізу творів античних авторів, а також практикували публічне вручення нагород. Як прийом навчання використовували участь учнів у театральних виставах, публічних промовах [14, с. 138].

У суботу чи інший день відбувалися двогодинні щотижневі диспути [15, с. 469]. Крім диспутів, репетицій, промов, єзуїти влаштовували урочисті акції, на які запрошували сторонніх осіб. Як винагороду використовували почесні місця, присвоєння імен римських та грецьких героїв тощо. Нагороди були засобом мобілізації учнів до праці. У «Ratio studiorum» існував навіть спеціальний розділ «Засади присвоєння нагород» [15, с. 374–378]. У класах існували чотири нагороди: по дві за латинську поезію і за прозу [1, с. 171].

«Ratio studiorum» 1599 р. звертав значну увагу на роль академій, чим відзначалась їх важливість у системі єзуїтського шкільництва. Академія була центром позапрограмових діянь [14, с. 129]. Її діяльність давала можливість не лише поглибити знання з предмета, а й розширити зміст навчальної програми. Було передбачено такі академії: 1) теологів і філософів; 2) риторів і гуманістів; 3) граматиків [15, с. 460–480]. Це були наукові кола, які гуртували молодь і перебували під опікою префекта (ним був вчитель). Вони були потрібні для певних наукових вправ, а передовсім для повторення лекцій, виконання різних завдань, презентації власних творів: віршів, епіграм тощо [6, с. 389].

Граматисти поглиблювали знання, здобуті в школі (перекладали вислови, вправлялися у стилі, тренували пам'ять, повторювали лекції) [1, с. 223]; ритори і гуманісти робили проби самостійної творчої праці: писали вірші та прозу, брали участь у декламаціях. Найкращі твори нагороджували – їх виставляли на публічному місці або виголошували на широкий загал. Єзуїти хотіли дати можливість молоді виявити свою індивідуальність, здатність до самостійної роботи [6, с. 389].

Оскільки основою методики єзуїтів було досконале володіння мовами, значення кожного граматичного правила мало бути пояснено так, щоб воно стало цілком зрозумілим для всіх. З цією метою на одній лекції опрацьовували лише одне правило; учитель мав пояснювати й ілюструвати його усно та письмово, поки всі без винятку зрозуміють його суть [6, с. 170]. Для кожного правила добирали приклади, на основі яких формулювали завдання і тренували пам'ять. Це ж правило потрібно було висвітлити і при читанні, до нього добирали так звані «*eruditiones*», щоб опанувати теоретичний і практичний аспекти. Вказані методи, якщо йдеться про вивому, використовували завжди [6, с. 171].

Для кращого засвоєння теоретичного матеріалу та вироблення необхідних умінь і навичок у навчальному процесі єзуїти застосовували різноманітні вправи. Письмові вправи виконували щодня, крім суботи [15, с. 444]. У нижчих класах це були диктанти, переклади рідною мовою і навпаки. Від класу синтаксису починалося опрацювання вільних тем, а в класі риторики писали твори повного обсягу. Теми обирали відповідно до здібностей учнів [6, с. 172]. У класі завжди утримували не лише увагу, а й запал, підігрітий амбіцією. Письмові вправи, які використовували в єзуїтських школах, поділялися на кілька груп. Найпростіші: диктанти, пояснення продиктованих завдань чи розділів, переклад латиною та рідною мовою; описи вражень і предметів (опис храму, жнив); опрацювання моральних сентенцій (виписання фраз, фігур автора, добирання синонімів); у класах поезики і риторики – складання епіграм, написів, епітафій, написання віршів з наслідуванням автора. Письмові завдання виконували раз у місяць перед вибором звань і наприкінці року перед усним екзаменом. Єзуїти звертали увагу й на каліграфію учнів [6, с. 184].

У класі граматики основну увагу було зосереджено на вправлянні. Тут опрацьовували граматичні помилки, вдосконалювали орфографію та пунктуацію. Вправи на переклад виконували так: перекладали з латинської рідною мовою, потім навпаки і порівнювали з оригіналом. Це давало змогу найточніше опанувати нюанси мови [14, с. 135].

Зазвичай, письмо виправляв учитель, працюючи індивідуально з кожним учнем. Проте іноді зачитували вголос кілька прикладів з найкращих робіт та кілька з найгірших. Виправлення написаного проходили такими способами: 1) учитель вказував на помилку і давав можливість виправити учневі недолік; 2) учнів ділили на групи і вони самі виправляли помилки один в одного, написавши на звороті своє ім'я та ім'я опонента (того, чю роботу перевіряли). Виправлення письма єзуїти вважали найпліднішим методом навчання [15, с. 37].

У класі поезики «виробляли» стиль. Найвищі вимоги ставили в класі риторики, бо метою навчання в ньому було досконале красномовство (*eloquentia perfecta*) [1, с. 172].

Домашні завдання перевіряв у перші півгодини коректор, учитель вибирав кілька завдань і переглядав їх індивідуально, решта учнів працювала над взаємним опитуванням або вправами [1, с. 172]. Існувало й усне опитування, за якого вчитель обирав кілька завдань та опитував найкращих учнів [6, с. 173].

Варто зазначити, що основною формою організації навчального процесу в єзуїтських закладах освіти був урок, під час якого вчитель працював з учнями, ведучи індивідуальну роботу або роботу в парах. Іноді викладач розділяв клас на частини і поперемінно працював з кожною групою.

Якщо метою навчання у граматичних класах було пізнання мови, пояснення через читання творів правил граматики, а вже потім читання творів й опрацювання літературних джерел та здобуття історичних відомостей, то в найвищих класах мету змінювали: найважливішим був літературний аспект, стиль переважав над граматикою. «*Ratio*» встановив певну схему викладу і розбору тексту. Обсяг творів для різних класів був неоднаковим: для інфіми – чотири рядки, для граматики – сім, для наступних класів усе залежало від складності твору. Після читання тексту вчитель переказував суть, вказував на зв'язок із примітками (латиною і рідною мовами), робив докладний розбір: у нижчих класах – з погляду граматики, у

вищих – з погляду етимології та літературного оформлення. Надалі показував учням приклад, вказував на художню цінність, проводив пояснення. Розбір авторського тексту в нижчих класах проводили так, щоб учні могли запам'ятати, не записуючи, а у вищих класах учитель міг продиктувати все необхідне [6, с. 174].

У класі риторики аналіз твору мав дещо інший характер. Більше уваги зосереджували на тому, які аргументи використовує автор, яким є художнє оформлення твору, наводили приклади тих же стилістичних фігур, але з іншого твору; учителі аналізували твір з погляду історії, ерудиції [15, с. 398–399].

Цілісність та ефективність навчального процесу неможлива без використання методів контролю та самоконтролю. Контроль знань складався з перевірки – виявлення рівня знань (цю функцію виконував декуріон і доповідав учителеві про результат); оцінки – вимірювання рівня знань, умінь і навичок; обліку – фіксування результатів у каталозі вчителя. Виявлення обсягу і глибини знань було завданням вчителя і ставало підставою для переведення учня до наступного класу.

Ще одним методом контролю був екзамен. Правила, складені І. Надалем і Д. Ледесмою, передбачали двоякі екзамени: під час прийняття до школи й упродовж навчального року. Новоприбулих, незалежно від місяця прибуття, екзаменували і призначали до відповідного класу. Письмові екзамени, які проводили під час навчання, передбачали такі завдання: переклад рідною мовою з латини чи опрацювання певної теми латиною [13, с. 28].

Усний екзамен проводили двічі в рік, після якого префект укладав новий каталог і кожному магістру давав список учнів його класу. Екзамени приймав не один професор, а комісія, що зменшувало вірогідність суб'єктивної оцінки. Префект шкільний із двома професорами становили екзаменаційну комісію. Вона складала екзаменаційні завдання. Насамперед екзаменатори перечитували реєстр із виставленими учневі оцінками. Іспит проходив у такому порядку: 1) учень зачитував частину твору; 2) проводилося виправлення помилок; 3) здійснювався переклад тексту латинською мовою; 4) відбувалося тлумачення уривка з джерел, які опрацьовували впродовж навчального курсу. Оцінка за екзамен формувалася так: брали до уваги твір, оцінки, які виставив наставник, і опитування. Кожен з екзаменаторів пропонував свою оцінку, і на спільній нараді члени комісії виставляли загальну: відмінно (*minenter*), добре (*accessit*), посередньо (*mediocriter*), недостатньо (*defecit*) [1, с. 141–142]. Отже, ефективність контролю успішності забезпечувалася достатньою кількістю даних для оцінки, всебічністю та тематичною спрямованістю контролю.

На наступний курс міг бути переведений лише той, хто досяг середнього рівня (*mediocritas*). Цей рівень визначався вмінням учня розуміти і засвоювати почуте та вивчене і здатністю відтворити його на вимогу вчителя. Рівень «вище середнього» передбачав здатність захистити свої твердження, підкріплюючи їх аргументами [1, с. 49]. Так забезпечувалось виконання педагогічних вимог до контролю: систематичність, різноманітність форм, всебічність, об'єктивність, диференційований підхід, доброзичливість.

Отже, вибір методів і форм організації навчання хоч і був передбачений «*Ratio studiorum*» та чітко підпорядкований меті виховання гармонійної особистості з високими моральними і духовними принципами, однак залишав учителеві можливість поєднання методів і прийомів для забезпечення ефективності навчального процесу. Водночас його результат великою мірою залежав від методичного та матеріального забезпечення. Базою для вивчення латинської граматики слугував багато разів перевиданий в усій Європі, у тому числі Україні, підручник – Емануеля Альвареса «*De Institutione Grammatica libri tres*» [3]. На 200 років він став першим і найбільш вживаним підручником граматики для єзуїтських шкіл. «*Ratio*» 1599 р. рекомендував граматику Е. Альвареса як посібник для вчителів, а для учнів пропонував римську переробку Турселінія [6, с. 159–160].

Підручник Е. Альвареса поділявся на три частини: перша – містила поняття про відміни та дієвідміни, – так звані «*Rudimenta*» (теоретичні відомості про частини мови); друга – була присвячена синтаксису; третя – подавала засади поезики, версифікацію, поняття про поетичні жанри. В ньому були: інформація про погляди як середньовічних учених, так і гуманістів-граматиків; багато прикладів з творів класичних авторів; методичні рекомендації для вчителів: спосіб пояснення правил, рекомендації щодо завдань й ін. [6, с. 160]. Переробки підручника усували довгі філософські та історичні примітки, щоб його могли використовувати як вчителі, так і учні. Крім зазначених скорочень, було вибрано частини, призначені для вчителя, які могли

слугувати їм учням. Серед уривків для учнів було взято певні розділи, примітки, додатки та укладено їх відповідно до класів із позначенням початковими літерами, що для якого класу призначено. Одну книжку використовували для чотирьох класів. Друга зміна підручника полягала у впровадженні прикладів з польської мови (так латинська граматики була водночас граматикою польської мови). Найважливішу зміну становила заміна цілих частин оригінального підручника Е. Альвареса новими, набагато коротшими розділами [6, с. 161].

Отже, ті зміни, які сталися, дають нам можливість говорити, що всі провінції ордену використовували адаптовані для своїх потреб видання [6, с. 170]. На українських землях використовували підручники Е. Альвареса різних видань. Так, наприклад, граматики 1731 р. і 1737 р. Видання 1731 р. написано латинською мовою [4], а видання 1737 р., очевидно, використовували і для вивчення польської граматики, оскільки воно містило переклад польською [3]. Зміст підручників сформований за логічним принципом. Апарат орієнтування подано на початку. Тексти, вміщені в обох підручниках, репродуктивні [3; 4]. Підручник 1731 р. призначався для середнього граматичного класу. Він містив теоретичні відомості про відміни іменників та інші іменні частини мови, дієслово й елементарні правила синтаксису. Граматику Е. Альвареса до 1740 р. видавали 42 рази, а за Едукаційної комісії – ще 14 разів [6, с. 165]. Ці факти свідчать самі за себе. Тому можемо стверджувати, що підручник Е. Альвареса був найдосконалішим та доступнішим для вивчення латини в тому обсязі, якого вимагав документ «Ratio studiorum».

Вивчення мов, граматики, риторики потребувало видання творів античних авторів. Найбільше видавали Цицерона, менше – Сенеку та Салюстія [11, с. 577]. Окрім підручників та художніх творів, упродовж вивчення курсів поезики і риторики використовували словники. Одним з найвідоміших на українських землях був словник Г. Кнапія «Thesaurus Polono-Latino-Graecus» 1621 р. [17, с. 199]; пізніше перевидання – 1632 [8] та польсько-латинський словник цього ж автора [7]. Згодом єзуїти видавали спеціальні словники, зокрема «Słownik frazeologiczny języka łacińskiego» (1751 р.) Ф. Богомольця, в якому автор тлумачить латинські слова та вислови польською мовою [11, с. 79].

Як бачимо, єзуїти створили відповідне матеріальне забезпечення (підручники, твори класичних авторів), що суттєво полегшувало працю викладачів та утримувало високий рівень освіти в навчальних закладах ордену.

Аналіз джерельної бази свідчить, що вивчення латинської мови мало ступеневий характер. Кожен клас виконував своє завдання: інфіма – знайомство з основами латини, граматики – вивчення граматики, синтаксис – повне і досконале засвоєння латинської граматики, поезика – опанування стилю, риторика – досконале красномовство. На наступний навчальний рік міг бути переведений лише той, хто опанував попередній курс на достатньому рівні.

На навчання дисципліни виділяли обсяги часу, які відповідали природному поділу предмета. Виклад навчального матеріалу мав лінійний характер, який забезпечували принципи науковості, послідовності, доступності, системності, ґрунтовності та міцності знань, наочності, емоційності, що підтримувало використання відповідних методів навчання.

Самобутність єзуїтської системи навчання латинської мови забезпечувалась активним використанням методів стимулювання і мотивації пізнавальної діяльності учнів (диспути, декламації, повторення, змагання між студентами, академії, шкільний театр, нагороди). Ці методи є перспективними для впровадження в сучасний освітній процес. Особливістю було й те, що навчання латинської мови передбачало не лише вивчення класичних авторів, а й було джерелом ерудиції.

Напрямами подальших досліджень можуть бути теми, які стосуються навчання латинської мови в інших закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ratio studiorum: Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської освіти (серія: Studia rationis) / Пер. з лат. Р. Паранько, пер. з англ. А. Маслюх. – Львів: Свічадо, 2008. – 252 с.
2. Циглер Т. История педагогика / под ред. С. А. Ананьина. /Т. Циглер. – Петербург; К.: Сотрудникъ, 1911. – 501 с.
3. Alvares E. De institutione grammaticae libri tres / Alvares Emmanueles. – Edition nova correctior. – Leopoli: Typis Pauli Golczewski S. R. M. Typogra: Anno Domini, 1737. – 160 p.

4. Alvarus E. Grammaticarum institutionum. Libri primi epistome / E. Alvarus. – Wratislaviae: Typis Acad. Coll. Soc. Jesu, 1731. – 160 p.
5. Alvarez E. De octo partium orationis constructione de concordantiis / E. Alvarez. – Calissi: [s. n.], 1773. – 228 p.
6. Bednarski S. Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce: studjum z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego / S. Bednarski – Kraków: Wydawnictwo księży jezuitów, 1933. – 538 s.
7. Cnapius G. Synonyma seu dictionarium polono-latino / G. Cnapius – Varsaviae: Typis Curiae S.R.M. α P. Prae : Mag. Justi: Juventutis, 1793. – 375 p.
8. Cnapius G. Thesaurus polono-latino-graecus / G. Cnapius – Cracoviae: Typis Francisi Caesarii, 1632. – T. 3: Continens Adagia Polonica. – 1388 p.
9. Darowski R. Przepisy dotyczące nauczania filozofii w uczelniach jezuickich w Polsce w XVI wieku / R. Darowski // Studia z historii filozofii: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego. – Kraków, 1980. – S. 47–85.
10. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na Ziemiach Polski i Litwy (1564–1995). – Kraków: WAM, 1996. – 882 s.
11. Jezuicka ars historica. – Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001. – 702 s.
12. Piechnik L. Akademie i uczelnie jezuickie / L. Piechnik // Dzieje teologii katolickiej w Polsce. – Lublin, 1975. – T. 2, cz. 2. – S. 53–101.
13. Piechnik L. Gimnazjum w Braniewie w XVI w. Studium o początkach szkolnictwa jezuickiego w Polsce / L. Piechnik // Nasza Przeszłość. – Kraków, 1958. – T. 7. – S. 5–71
14. Piechnik L. Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio studiorum (1548–1599) / L. Piechnik – Kraków: Wyd. WAM: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna «Ignatianum», 2003. – 264 s.
15. Ratio studiorum et Institutiones Scholasticae Societas Jesu per Germaniam olim vigentes collectae, concinnatae, dilucidatae f G. M. Pachtler S. J. – Berlin: A Hofmann & Comp., 1887–1894. – T. 1. – 1887. – 460 p; T. 2. – 1887. – 524 p; T. 3. – 1890. – 486 p.
16. The Jesuit Ratio studiorum: 400th anniversary perspectives / edited by Vincent J. Duminuco. – New York: Fordham university press, 2000. – 307 p.
17. Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce (Wybór artykułów) / wstęp, wybór i oprac., mapki, wykaz szkół, bibliografia, indeks Jerzy Paszenda. – Kraków: Wydaw. WAM: Księża Jezuitów, 1994. – 259 s.